
COST ANALYSIS ON THE BASIS OF DATA OF THE ENTERPRISE'S FINANCIAL STATEMENTS

Rositsa Ivanova

UNWE – Sofia, Republic of Bulgaria, Rosi_Ivanova@abv.bg

Abstract: Enterprise's financial statements may be defined as structured presentation of information about the financial position, financial performance and cash flows in the form of assets, liabilities, equity, income, costs, and cash flows. Based on this information, one can analyze the enterprise's income and costs, financial performance, financial position, financial stability, financial equilibrium, cash flows and operations efficiency.

The object studied in this publication refers to the costs of the enterprises that apply the national accounting base of the Republic of Bulgaria – the National Accounting Standards, and its subject covers the specific areas of the analysis and the cost analysis methods.

The aim is to present the capabilities and the methodical areas of the cost analysis based on the data from the enterprise's financial statements, and in particular, the information from the Statement of Income and Costs.

Based on the data of the enterprise's Statement of Income and Costs, we can make analysis in the following methodical areas: general cost assessment; analysis of income per costs of BGN 100 (cost effectiveness); analysis of costs by economic elements; analysis of gross cost-based return; analysis of net cost-based return with regard to the cost effectiveness.

The overall assessment of enterprise's costs comprises investigation of the amount, composition, structure and dynamics of costs. The aim of this analysis is to identify the change of costs in absolute values both in aggregate and by groups and specific types of costs for the current period with reference to the previous period, and their change in relative values. For management purposes, the average growth rates of costs in general and by types of costs in long-term perspective can be identified, the trends in their development can be described, etc.

When analyzing the income per costs of BGN 100, we are able to determine the impact of the direct factors on the dynamics of this indicator of cost effectiveness. In their nature, these are the enterprise's total amounts of costs and income, and their impact may be detailed by groups and by specific items within their composition. This enables us to identify the strength and direction of each cost and income item's impact on the dynamics of the indicator that characterises the cost effectiveness. Based on the resultative analytical information, the management may make timely, justified and proper decisions for the enterprise's cost management and their effectiveness.

Income per costs of BGN 100 is directly related to the net income-based return. Therefore, the factors that affect the change of the cost effectiveness indicator further affect the change of net income-based return.

Based on the data of the Statement of Income and Costs, we can analyze the amount, composition, structure and dynamics of the enterprise's operating costs classified by economic elements. The opportunity to identify the profit from sale of products, goods and/or services in aggregate, based on the data of the Statement of Income and Costs, is also of great importance for the management for the purposes of calculating the operating cost-based return on that basis – an indicator that characterises the effectiveness of enterprise's operations.

Keywords: financial statements, information, costs, methods, analysis

АНАЛИЗ НА РАЗХОДИТЕ ПО ДАННИ ОТ ФИНАНСОВИТЕ ОТЧЕТИ НА ПРЕДПРИЯТИЕТО

Росица Иванова

УНСС – София, Р. България, Rosi_Ivanova@abv.bg

Резюме: Финансовите отчети на предприятието могат да се определят като структурирано представяне на информацията за финансовото състояние, финансовите резултати от дейността и паричните потоци под формата на активи, пасиви, собствен капитал, приходи, разходи и парични потоци. Въз основа на тази информация могат да се анализират приходите и разходите, финансовите резултати, финансовото състояние, финансовата стабилност, финансовото равновесие, паричните потоци и ефективността от дейността на предприятието.

Обект на изследване в настоящата статия са разходите на предприятията, които прилагат националната счетоводна база на Република България – Националните счетоводни стандарти, а предмет – конкретните насоки на анализа и методиките за анализ на разходите.

Поставената цел е да се представят възможностите и методическите насоки на анализа на разходите по данни от финансовите отчети на предприятието и конкретно въз основа на информацията от Отчета за приходите и разходите.

По данни от Отчета за приходите и разходите на предприятието може да се извършва анализ в следните методически насоки: обща оценка на разходите; анализ на приходите на 100 лева разходи (ефективност на разходите); анализ на разходите по икономически елементи; анализ на брутната рентабилност на база разходи; анализ на нетната рентабилност на база разходи във връзка с ефективността на разходите.

Общата оценка на разходите на предприятието обхваща изследване на размера, състава, структура и динамиката на разходите. Целта при този анализ е да се установи изменението на разходите в абсолютна сума както общо, така и по групи и конкретни видове разходи за текущия спрямо предходния период, както и тяхното изменение в относително изражение. За целите на управлението могат да се установяват средните темпове на ръст и на прираст на разходите, общо и по видове разходи за продължителен период от време, да се разкриват тенденциите в развитието им и др.

При анализа на приходите на 100 лева разходи се установява влиянието на преките фактори върху динамиката на този показател за ефективност на разходите. По същество това са общите суми на разходите и на приходите на предприятието, като тяхното влияние може да се детайлизира по групи и по конкретни елементи от техния състав. По този начин може да се установява силата и посоката на влияние на всеки един елемент от състава на разходите и на приходите върху динамиката на показателят, характеризиращ ефективността на разходите. На основата на получената аналитична информация мениджмънтът на предприятието има възможност да взема своевременни, обективни, обосновани и добри решения за управлението на разходите на предприятието и на тяхната ефективност.

Приходите на 100 лева разходи са свързани пряко с нетната рентабилност на база разходи. Следователно факторите, които оказват влияние върху изменението на показателят за ефективност на разходите, оказват влияние и върху изменението на нетната рентабилност на база разходи.

По данните от Отчета за приходите и разходите могат да се анализират размера, състава, структурата и динамиката на разходите за дейността на предприятието, групирани по икономически елементи. С важно значение за мениджмънта е и възможността по данни от Отчета за приходите и разходите да се установява печалбата от продажби общо на продукцията, стоки и/или услуги и на тази основа да се изчислява рентабилността на база разходи за оперативната дейност – показател, характеризиращ ефективността на оперативната дейност на предприятието.

Ключови думи: финансови отчети, информация, разходи, методика, анализ

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Важен обект на счетоводно отчитане и на финансово-стопански анализ са разходите на предприятието. Признаването и представянето на разходите трябва да е в съответствие с правилата за осъществяването на текущото счетоводно отчитане, както и за изготвянето и представянето на финансовите отчети на предприятието. Тези правила се определят като счетоводна база и са в съответствие с изискванията на възприетата рамка. Както посочва В. Божков (Божков, 2018, с.37) „без приемлива обща рамка за финансово отчитане ръководството (на всяко предприятие – доб. Р.И.) няма подходяща база за изготвяне на финансовия отчет, а одиторът няма подходящи критерии за одита на финансовия отчет.“

Съгласно Закона за независимия финансов одит (доп. разпоредби, пар.1, т.28) „Приложима счетоводна база са счетоводните стандарти, представляващи общата рамка за изготвяне на годишните финансови отчети съгласно глава четвърта от Закона за счетоводството. Като приложима счетоводна база в Република България се прилагат Националните счетоводни стандарти (НСС) – национална счетоводна база, както и Международните стандарти за финансово отчитане (МСФО), приети за приложение в Европейския съюз (ЕС) – международна счетоводна база. От гледна точка на приложимата счетоводна база в статията се изясняват същността на разходите, тяхната класификация, специфичните особености на разходите и на тази основа се обосновава методиката за анализ на разходите на предприятието. В статията се разглежда методиката за анализ на разходите на предприятията, които прилагат националната счетоводна база – счетоводните стандарти на Република България.

2. СЪЩНОСТ НА РАЗХОДИТЕ НА ПРЕДПРИЯТИЕТО

Същността на разходите, **съгласно международната счетоводна база**, е дефинирана в Концептуалната рамка за Международните счетоводни стандарт (МСС), която е наименована „Общи положения за изготвяне и представяне на финансови отчети“. Първата версия на рамката е от м. април 1989 г., през м. септември 2010 г. е публикувана Концептуална рамка за финансово отчитане, а през м. март 2018 г. Съветът по

Международни счетоводни стандарти (СМСС) публикува окончателно преработената Концептуална рамка за финансово отчитане, която заменя версията на рамката от 2010 г.

В Общите положения от 1989 г. и в Концептуалната рамка от 2010 г. разходите са определени като намаление на икономическите изгоди през счетоводния период под формата на изходящи потоци или намаление на активи или увеличение на пасиви, които водят до намаление на собствения капитал, различно от това, свързано с разпределяне между участниците в собствения капитал.

В Концептуалната рамка за финансово отчитане от 2018 г. (Концептуална рамка, 2018, т.4.69) разходите са определени по следния начин „разходите представляват намаляване на активите или увеличаване на пасивите, което води в резултат до намаляване на собствения капитал, различно от такова, отнасящо се до разпределения към притежателите на претенции към собствения капитал.“ От това определение могат да се посочат редица характеристики на разходите: а) разходите, заедно с приходите, се третираат като елемент на финансовия отчет, който се отнася до финансовите резултати от дейността на предприятието (Концептуална рамка, 2018, т.4.71). Елементите на финансовите отчети са „широки категории за представяне на финансовите ефекти от сделки и събития, групирани според техните икономически характеристики“ (Божков, 2019, с.4). Подобна дефиниция беше залегнала в Общата рамка от 1989 г., както и в рамката от 2010 г. (т.4.2), но в Концептуалната рамка за финансово отчитане от 2018 г. тя не е посочена, което, поне според нас, е един пропуск в рамката; б) разходите са част от елементите на финансовия отчет на всяко предприятие, които са свързани пряко с „измерване и представяне на финансовите резултати от дейността на предприятието (позициите за промените в икономическите ресурси и претенции, отразяващи финансовите резултати)“ (Божков, 2019, с.4); в) разходите, заедно с приходите, са преки фактори, влияещи върху изменението на финансовия резултат на предприятието; г) разходите се третираат като израз на промените, които са настъпили в икономическите ресурси и претенции, отразяващи финансовите резултати от дейността на предприятието; д) признатите разходи, съгласно международната счетоводна база, се представят в Отчета за финансовите резултати от дейността (печалбата или загубата и другия всеобхватен доход) в качеството му на компонент на финансовия отчет на отчитащото се предприятие; е) информацията за разходите, както и за приходите, е също толкова важна за потребителите на финансовите отчети (за анализ на разходите, на приходите и на финансовите резултати от дейността на предприятието), колкото и информацията за активите и пасивите, а бихме добавили и за собствения капитал – информация, необходима за анализа на финансовото състояние и финансовата стабилност на предприятието; ж) от методическа гледна следва да се отбележи, че „преди 2018 г. бяха представяни и различни форми на доходи и разходи, включително печалби ... и загуби ..., които са извън обичайната дейност. Те са премахнати, защото според Съвета (по МСС – доб. Р.И.) не са полезни за разбирането на рамката. Това не води до промяна в отчитането и представянето на елементите“ (Вейсел, 2018, с.20). Става дума за извънредните разходи, както и за извънредните приходи на предприятието.

Х. Маврудиев посочва, че „разходите представляват намаляване на икономическата изгода за конкретното предприятие в рамките на определен отчетен период чрез намаляване или изтичане на активи или чрез увеличаване на пасиви, при което този процес води до намаляване на собствения капитал, като това намаление на собствения капитал не е свързано със задължения за разпределение между собствениците на капитала. ... Това определение за разходите се явява и икономическата основа за тяхното отчитане (и анализ – доб. Р.И.) във всички предприятия и дейности в страната“ (Маврудиев, 2018, с.66).

В националната счетоводна база (НСС-Общи положения, 1998, т.4.5) разходите са определени като „намаляването на икономическата изгода през отчетния период под формата на извеждане извън предприятието или намаляване на активите, или увеличаване на пасивите, което води до намаляване на собствения капитал, отделно от това, което подлежи на разпределяне между собствениците на капитала, и преоценката, отразена в собствения капитал“.

3.МЕТОДИКА ЗА АНАЛИЗ НА РАЗХОДИТЕ НА ПРЕДПРИЯТИЕТО

Анализът на разходите е важен елемент на системата за комплексен финансово-стопански анализ на дейността на предприятието. Този анализ е част от анализа на финансовите отчети. Както се посочва (Бъфет, Кларк, 2011, с.40) „отделните елементи на отчета за приходи и разходи на дадено дружество могат да му разкрият дали то притежава дългосрочно конкурентно предимство, пораждащо свръхбогатство. ... Но не само дали компанията генерира печалба, но и каква е нейната доходност, дали е необходимо да вложи много средства в изследвания и развойна дейност, за да поддържа конкурентоспособността си и дали е необходимо да използва много дълг, за да печели пари. Тези фактори обхващат вида информация, която извлича от отчета за приходите и разходите, за да проникне в същината на икономическия двигател на едно

дружество.“ Посочено показва значимостта и важността на методиката за анализ на разходите на предприятието, разглеждани като самостоятелен обект на анализа.

По данни от финансовите отчети разходите на предприятието могат да се анализират в следните насоки:

- обща оценка на разходите на предприятието, в т.ч.: а) изменение на разходите в абсолютно изражение – общо, по групи и по видове разходи; б) изменение на разходите в относително изражение;
- анализ на ефективността на разходите (коефициент на ефективност на разходите);
- анализ на разходите за оперативна дейност, групирани по икономически елементи, в т.ч.: а) изменение на разходите в абсолютно изражение; б) изменение на разходите в относително изражение
- анализ на брутната рентабилност на база разходи;
- анализ на нетната рентабилност на база разходи във връзка с ефективността на разходите.

Считаме, че методиката за анализ на разходите на предприятието е отворена система, която може да се разширява със съответни направления за анализ, съобразно потребностите на мениджмънта от информация за целите на управлението на бизнеса и на предприятието.

4. ПРАКТИЧЕСКО ПРИЛОЖЕНИЕ НА МЕТОДИКАТА ЗА АНАЛИЗ НА РАЗХОДИТЕ НА ПРЕДПРИЯТИЕТО

Ще разгледаме методиката за анализ на разходите на предприятие, което прилага националната счетоводна база. Въз основа на информацията от отчета за приходите и разходите на предприятие „Империал“ е съставена таблица 1.

Таблица 1. Входяща информация, необходима за анализа на разходите на предприятието

Показатели	Предходна година	Текуща година	Отклонение (+, -)	%
1. Разходи за оперативна дейност	18160	17870	-290	98,40
2. Финансови разходи	211	215	4	101,90
3. Всичко разходи (п.1 + п.2)	18371	18085	-286	98,44
4. Разходи за данъци от печалбата	59	45	-14	76,27
5. Общо разходи (п.3 + п.4)	18430	18130	-300	98,37
6. Приходи от оперативна дейност	18556	18685	129	100,70
7. Финансови приходи	220	190	-30	86,36
8. Общо приходи (п.6 + п.7)	18776	18875	99	100,53
9. Счетоводна печалба (п.8 - п.3)	405	790	385	195,06
10. Балансова печалба (п.8 - п.5)	346	745	399	215,32

а. Обща оценка на разходите на предприятието

Въз основа на входящата информация от Отчета за приходите и разходите на предприятието, представена в таблица 1, е съставена таблица 2.

Таблица 2. Обща оценка на разходите на предприятието

Показатели	Предходна година		Текуща година		Отклонение	
	хил. лв.	отн. дял	хил. лв.	отн. дял	хил. лв.	отн. дял
1	2	3	4	5	6	7
1. Разходи за оперативна дейност	18160	98,53	17870	98,57	-290	+0,04
2. Финансови разходи	211	1,15	215	1,18	4	+0,03
3. Разходи за данъци от печалбата	59	0,32	45	0,25	-14	-0,07
Общо разходи	18430	100,00	18130	100,00	-300	0,00

По даните от таблица 2 могат да се проследят отклоненията по групи разходи от състава на разходите на предприятието както в абсолютно (колона 6), така и в относително изражение (колона 7).

в. Анализ на ефективността на разходите

Въз основа на входящата информация, представена в таблица 1, са изчислени стойностите на коефициента на ефективност на разходите. Този коефициент се изчислява като отношение на общата сума на приходите към общата сума на разходите на предприятието. Могат да се направят следните изводи:

- коефициентът на ефективност на разходите за предходната година е $1,0188 \text{ лв. } \left(\frac{18776}{18430} \right)$.
- коефициентът на ефективност на разходите за текущата година възлиза на $1,0411 \text{ лв. } \left(\frac{18875}{18130} \right)$.
- за текущата спрямо предходната година коефициентът на ефективност на разходите се е увеличил с $0,0223 \text{ лв. } (1,0411 - 1,0188)$. Това показва, че на всеки един лев извършени от предприятието разходи за текущата в сравнение с предходната година приходите са се увеличили с $0,0223 \text{ лв.}$ Следователно ефективността на разходите се е повишила.
- върху изменението на коефициента на ефективност на разходите влияние оказват два преки фактора: промените в общата сума на разходите и промените в общата сума на приходите. За да се установи влиянието на факторите предварително трябва да се изчисли условна величина на коефициента на ефективност на разходите. Тя се изчислява при общ размер на разходите за текущата година и общ размер на приходите за предходната година. В случая условната величина на коефициента на ефективност на разходите възлиза на $1,0356 \text{ лв. } \left(\frac{18776}{18130} \right)$. Разликата между така изчислената условна величина на коефициента на ефективност на разходите и коефициента на ефективност на разходите от предходната година показва влиянието на промените в общата сума на разходите на предприятието. Изводът е, че в резултат от намалението на общата сума на разходите на предприятието за текущата спрямо предходната година с $300 \text{ хил. лв. } (18130 - 18430)$ коефициентът на ефективност на разходите се е увеличил с $0,0168 \text{ лв. } (1,0356 - 1,0188)$, т.е. ефективността на разходите се е подобрила. Разликата между коефициента на ефективност на разходите за текущата година и условната величина на коефициента на ефективност на разходите показва влиянието на промените в общата сума на приходите на предприятието. Или, под влияние на увеличението на общата сума на приходите за текущата спрямо предходната година с $99 \text{ хил. лв. } (18875 - 18776)$ коефициентът на ефективност на разходите се е увеличил с $0,0055 \text{ лв. } (1,0411 - 1,0356)$, т.е. ефективността на разходите се е подобрила. В резултат от общото влияние на преките фактори коефициентът на ефективност на разходите се е увеличил с $0,0223 \text{ лв. } [(+0,0168) + (+0,0055)]$, т.е. с толкова, колкото е неговото изменение за текущата спрямо предходната година.
- вижда се, че степента на влияние на двата фактора е различна. Това се дължи на различните темпове на изменение на общите суми на разходите и на приходите на предприятието. Темпът на намаление на разходите за текущата спрямо предходната година възлиза на $1,6278 \% \left(\frac{-300}{18430} \times 100 \right)$, а темпът на увеличение на приходите е $0,5273 \% \left(\frac{+99}{18776} \times 100 \right)$. Вижда се, че приходите са се увеличили с по-бавен темп в сравнение с темпа на намаление на разходите, на което се дължи и по-слабото положително влияние на промените в приходите върху подобряването на ефективността на разходите.

с. Анализ на разходите за оперативна дейност, групирани по икономически елементи

Необходимата за анализа на разходите по икономически елементи информация, съдържаща се в отчета за приходите и разходите на предприятието, е представена в таблица 3.

Таблица 3. Разходи за оперативната дейност, групирани по икономически елементи

Показатели	Предходна година		Текуща година		Отклонение	
	хил. лв.	отн. дял	хил. лв.	отн. дял	хил. лв.	отн. дял
1	2	3	4	5	6	7
1. Разходи за суровини и материали	8805	48,49	8295	46,42	-510	-2,07
2. Разходи за външни услуги	1340	7,38	1530	8,56	+190	+1,18
3. Разходи за амортизация	884	4,87	890	4,98	+6	+0,11
4. Разходи за възнаграждения	3985	21,94	4335	24,26	+350	+2,32
5. Разходи за осигуровки	1470	8,09	1620	9,07	+150	+0,98

б.	Други разходи	1676	9,23	1200	6,71	-476	-2,52
	Общо разходи за оперативна дейност	18160	100,00	17870	100,00	-290	0,00

По данните в таблица 3 могат да се проследят отклоненията на разходите за оперативната дейност по икономически елементи както в абсолютно (колона 6), така и в относително изражение (колона 7).

д. Анализ на брутната рентабилност на база разходи

Брутната рентабилност на база разходи се изчислява като процентно отношение между счетоводната (брутна) печалба и размера на разходите, без разходите за данъци от печалбата. За предходната година (вж. таблица 1) брутната рентабилност на база разходи възлиза на 2,2046 % $\left(\frac{+405}{18371} \times 100\right)$, а за текущата година – на 4,3683 % $\left(\frac{+790}{18085} \times 100\right)$. Вижда се, че за текущата спрямо предходната година брутната рентабилност на база разходи се е увеличила с 2,1637 пункта (4,3683 – 2,2046).

е. Анализ на нетната рентабилност на база разходи

Нетната рентабилност на база разходи се изчислява като процентно отношение между балансовата (нетна) печалба и общата сума на разходите, вкл. разходите за данъци от печалбата. За предходната година (вж. таблица 1) нетната рентабилност на база разходи възлиза на 1,8774 % $\left(\frac{+346}{18430} \times 100\right)$, а за текущата година – на 4,1092 % $\left(\frac{+745}{18130} \times 100\right)$. Или нетната рентабилност на база разходи се е увеличила с 2,2318 пункта (4,1092 - 1,8774).

Нетната рентабилност на база разходи е пряко свързана с коефициента на ефективност на разходите. Тази връзка може да се представи по следния начин:

$$\text{Коефициент на ефективност на разходите} \times 100 - 100 = \text{Нетна рентабилност на база разходи}$$

Използвайки тази зависимост се вижда, че нетната рентабилност на база разходи за предходната година е 1,88 % (1,0188 x 100 – 100), а за текущата година тя е 4,11 % (1,0411 x 100 – 100), т.е. толкова, колкото установихме и по-горе.

Подобно обвързване на коефициента на ефективност на разходите с нетната рентабилност на база разходи позволява да се установява силата и посоката на влияние на преките фактори (декомпозирани от гледна точка на съставните им компоненти) едновременно върху настъпилите изменения както в ефективността на разходите, така и в нетната рентабилност на база разходи.

5.ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Методиката за анализ на разходите по данни от финансовите отчети на предприятието е типичен пример за външен финансов анализ. Получените резултати са полезни както за външните, така и за вътрешните потребители на информацията относно дейността на предприятието, нейната ефективност и перспективите за развитието ѝ. На основата на тази информация външните потребители (клиенти, доставчици, кредитори, инвеститори, одитори и др.) могат да вземат информирани решения за взаимоотношенията си с предприятието. Например одиторите могат да преценят дали предприятията отчитат правомерно извършените от тях разходи. Както посочва М. Начкова (Начкова, 2021, с.14-15) „предприятията правят всичко възможно да накарат разходите им напълно да изчезнат за текущия период и да ги прехвърлят в друг период, актив или дори предприятие. Подобна манипулация има пряко влияние върху размера на финансовите резултати на предприятието и върху размера на пасивите му, на които спират вниманието си анализатори, инвеститори, кредитори, акционери и други. По този начин предприятията неправомерно отчитат по-високи финансови резултати.”

Въз основа на получената резултатна аналитична информация вътрешните потребители на финансовите отчети имат възможност да изработват и вземат обективни и правилни решения за управлението на разходите и финансовите резултати на предприятието в оперативна и стратегическа перспектива.

ЛИТЕРАТУРА

- Божков, В. (2018). *Общата рамка за финансово отчитане като база за изготвяне на финансовите отчети и критерии за техния одит*. Годишник на ИДЕС, София.
- Божков, В. (2019). *Елементите на финансовия отчет по МСФО – характеристика и връзки между тяхв процеса на признаването им*. Електронно списание на ИДЕС, бр.2/2019 г.

- Бъфет, М., & Кларк, Д. (2011). *Уорън Бъфет и анализът на финансови отчети*. Издателство „Изток-Запад“. София.
- Вейсел, А. (2018). *Концептуална рамка за финансова отчетеност от 2018 г. – анализ на основните концепции и промените*. Годишник на ИДЕС, София.
- Закон за независимия финансов одит (2016). Обн. ДВ бр.95/29.11.2016, посл. изм. и доп. ДВ бр.105/11.12.2020, в сила от 01.01.2021 г.
- Закон за счетоводството (2015). Обн. ДВ бр.95/2015, посл. изм. ДВ бр.104/2020, доп. ДВ бр.105/2020, изм. и доп. ДВ. бр.19/2021.
- Иванова, Р., & Чуков, К. (2019). *Финансово-стопански анализ*. Издателски комплекс на УНСС, София.
- Концептуална рамка за финансово отчитане (2018). Фондация МСФО.
- Национални счетоводни стандарти. (1998). *Общи разпоредби*. Приложение към чл.1 на ПМС 65/25.03.1998. Обн. ДВ бр.36/31.03.1998., ново – ДВ бр.22/27.02.2002.
- Начкова, М. (2021). *„Финансови измами и престъпления, свързани с финансовите отчети на предприятията*. Годишник на ИДЕС за 2020 г., София. ISSN 1314-8990.
- Миланова-Цончева, Е., Начкова, М., & Маврудиев, Х. (2018). *Счетоводство на застрахователите и осигурителите*. Издателски комплекс на УНСС, София.